

mütetekir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 8 • sayı / issue: 15 • haziran / june 2021 • 263-274
ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekir.939299

İKBAL'İN ŞİİRLERİNDE HİNDİSTAN BAĞLAMINDA BATILI GÜÇ İNGİLTERE ELEŞTİRİSİ

Critics of Uk as A Western Power in Iqbal's Poems in The Context of India

Muhsin Ramazan İŞSEVER

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Res. Assist., Istanbul University Faculty of Letters Department of Eastern Languages and Literatures Department of Urdu Language and Literature, Istanbul, Turkey

muhsin.issever@istanbul.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-7979-5827>

Mehmet Kemal ÇAKMAKÇI

Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya, Türkiye

Res. Assist., Selcuk University Faculty of Letters Department of Urdu Language and Literature, Konya, Turkey

mehmetkemalcakmakci@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-4912-9003>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21.04.2021

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2021

” Atıf / Cite as: İşsever, Muhsin Ramazan - Çakmakçı, Mehmet Kemal. “İkbal'in Şiirlerinde Hindistan Bağlamında Batılı Güç İngiltere Eleştirisi”. *Mütetekir* 8/15 (2021), 263-274.
<https://doi.org/10.30523/mutefekir.939299>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İKBAL'İN ŞİİRLERİNDE HİNDİSTAN BAĞLAMINDA BATILI GÜÇ İNGİLTERE ELEŞTİRİSİ

Öz

Hint Alt Kıtasının filozof ve şairi Muhammed İkbal, dünyanın farklı milletlerine felsefi fikirleri doğrultusunda eserlerinde yer vererek tarihe ışık tutmuştur. Batıların maddeciliği ve materyalizmi ön plana çıkardığını dile getiren İkbal, manevi duygulardan yoksun kaldıklarını vurgulamıştır. Bu çalışmada Muhammed İkbal'in, ticaret bahanesiyle ülkesine gelen Batılı devletlerin asıl amacının ticaret olmadığını farkında olduğuna, Hint Alt Kıtasını sömürgeleri haline getirmek isteyen Batılı sömürge güçlerinin başında gelen İngiltere'nin hegemonyası altına girmemesi için verdiği mücadeleye ve bu duruma başkaldırışına değindik. Batı devletlerinin manevi duygulardan yoksun, teknolojik açıdan ileri olduğunu dile getiren İkbal'in, Müslümanların bu konuda Batı'yı örnek alabileceklerini içeren görüşlerine yer verdik. Hint Alt Kıtasında yaşayanların İngiliz kültüründen uzak durmalarını da kaleme alan Muhammed İkbal, Müslümanların bir noktada durmamalarını, devamlı olarak çalışıp çabalayıp gelişme göstermelerini ve İslâm dünyasının yeni hedeflere doğru ilerlemesinin gerekliliğinin eserlerine nasıl yansıdığını inceledik. Müslümanların özüne dönmeleri gerektiği düşüncesini savunan Muhammed İkbal'in, İslâm'ın özünde ataletin olmadığı fikrine, ayrıca Alt Kıtaya duyduğu vatan sevgisine ve bu topraklarda yetişen her bir âlimin kendisi için değerli olduğu görüşüne de yer verdik.

Anahtar Kelimeler: Urdu Dili ve Edebiyatı, Muhammed İkbal, Hint Alt Kıtası, İngiltere, Sömürgecilik.

Critics of Uk as A Western Power in Iqbal's Poems in The Context of India

Abstract

Muhammad Iqbal, the philosopher, and poet of the Indian Subcontinent enlightened history with his philosophical ideas by including different nations of the world in his works. Iqbal emphasized that Westerners brought materialism to the fore, by this they were deprived of spiritual feelings. In this work, we have touched upon the fact that Muhammad Iqbal knew that the main purpose of the Western states who came to his country under the pretext of trade was not trading. He struggled against the hegemony of the Western colonial powers who wanted to make the Indian Subcontinent their colonies, and he opposed this situation. We mentioned that Western states are seen as devoid of spiritual feelings and are technologically advanced. In this regard, we gave place to Iqbal's views, which states that Muslims can take the West as an example in this regard. In his works, he advised Indian Subcontinent people to stay away from their culture. Muhammad Iqbal emphasized, Muslims should not stop at one point, they should constantly strive and develop, and the Islamic World should turn towards new goals. He stressed that Muslims should return to their essence and that inertia is not inherent in Islam. Besides, being full of patriotism, Iqbal expressed that the scholars who grow up in the Subcontinent are very valuable.

Keywords: Urdu Language and Literature, Muhammad Iqbal, Indian Subcontinent, England, Colonialism.

GİRİŞ

Muhammed İkbal'in Batıyla ilk teması İngiliz doğu bilimci ve İslâm sanat tarihi hocası Prof. Sir Thomas Walker Arnold vasıtasıyla olmuştur. İkbal Avrupa'da bir müddet yaşadığı ve modern eğitim aldığından, Avrupa medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuştur. "Orada kaldığı süre

boyunca Avrupalıların maddeciliği hayatlarının merkezine koyduklarını, bu şekilde de yükselme hedeflerine ulaştıklarını ve hayatlarının bütün düzenlerini maddi ilerlemeye göre inşa ettiklerini gözlemlemiştir. Maddi olmayan din, ruhaniyet ve ahlâk gibi manevi değerleri tamamen hayatlarından çıkarmışlardır.¹ Batı'nın maddi açıdan gelişim gösterdiği bir dönemde İslâm Uygarlığının bu gelişime ayak uyduramadığını dile getiren Muhammed İkbâl Müslümanları aydınlığa çıkarma gayreti içine düşmüştü. Batı ya da Avrupalı milletlerin bahsi İkbâl'in eserlerinde geniş yer tutmaktadır. Batı milletlerinden bazıları İkbâl'in şiirlerinde çok önem arz etmektedir. Bunlar: İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Rumlardır. İkbâl'in makalemizde kullandığımız şiirlerinin bir kısmı orijinal kaynağından tarafımızca çevrilmiş, bir kısmı ise Prof. Dr. Celal Soydan hocamızın kitaplarından alınmıştır.

1. İKBAL'DE İNGİLİZ ELEŞTİRİSİ

İkbâl, sömürgecilik yoluyla Batı dünyasının Hint Alt Kıtasına ve Müslüman coğrafyaya hâkim olup, sömürmesini asla kabul etmemiştir. Çünkü Batı milletleri her ne kadar kendi aralarında hukuk, insan hakları, özgürlük, adalet ve demokrasi gibi kavramları tatbik etmesine rağmen, bu değerleri ne yazık ki başka milletler için uygulamayarak ikiyüzlü bir siyaset izlemişlerdir. Buna kanıt olarak kendi iç siyasetinde belirtilen kavramları uygulanan İngiltere, yüzyılı aşkın hâkimiyetinde olan Hint Alt Kıtasında hukuk, insan hakları, özgürlük, adalet ve demokrasiyi rafa kaldırarak zulüm ve baskı yoluyla işgal ettiği toprakların yer altı ve yer üstü zenginliklerini sadece kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmıştır. Birçok Avrupa devleti de İngiltere'yle aynı yolu izlemiştir:

Bu asırda ulusların görüşmesi de yaygınlaştı.

İnsanoğlunun birliğini artık gözler görmez oldu.

Batı felsefesinin amacı ulusları bölmektir.

Ancak İslâm'ın amacı sadece insan birliğidir.

Mekke, Cenevre'ye şu mesajı gönderdi:

Ulusların birliği mi yoksa insan birliği mi?²

Doğu ulusları Batı'nın hastalıklı kültürünü benimseyerek gerçekleri, öz değerlerinden değil de Batı'nın bakış açısıyla ele aldıklarından kültürlerini ve değerlerini göz ardı etmişlerdir. İkbâl'in yaşadığı dönemde maddi bakımdan her ne kadar Müslümanlar Batılılarla yarışamayacak konumdaysa da ahlâkî değerler açısından üstün bir mevkiye yer almışlardır. Batı her zaman ayrıştırıcı olmuştur. Batılıların amacı hâkimiyetlerinin sürekliliğini

¹ Şehzad Han, *Kelam-i İkbâl (Urdu) me Akvam-u Mîl*, (Hayber Pahtunhva: Kurtuba University, 2016), 214.

² Muhammed İkbâl, *Zarb-i Kalim*, (Aligarh: Educational Book House, 1975), 57.

sağlamak için araya fitne sokup karşısında oluşması muhtemel bir rakibi engellemektir. Birleşmiş Milletlerin vadettiği eşitlik ve adalet kavramlarını tesis etmede başarılı olamamışlardır. Nitekim İkbâl'in de dediği gibi bu birliği oluşturan devletler dünyada eşitliği sağlayamadığı gibi huzur ve emniyeti de inşa edememişler ve ulusların bölünmelerine sebep olmuşlardır. Oysaki İslâm'ın başkenti Mekke, Batı uygarlığının başkenti Cenevre'ye ahlâkî ve insanî değerler çatısı altında insanları birleştirme mesajını göndermiştir. Dünyada bütün ayrıcalıkların silindiği ve ırkların eşit haklara sahip olduğu bir düzen kurularak emniyet, huzur, refah garanti altına alınmaya çalışılmalıdır.³ Doğu ülkelerinin Batı'nın hedeflerinden kurtulmalarının tek yolu bir araya gelerek ortak bir paydada hareket etmelerinden geçmektedir. İkbâl, Batılıların ikiyüzlülüğünü onlara birçok şiirinde dile getirmiş, kendi aralarında insanlık, adalet ve ahlâkî değerler üzerinde hareket ederken, bu değerleri kendisinden olmayan uluslar için de uygulamaları çağrısında bulunmuştur. İkbâl, bazı ulusların kendi menfaatleri üzerine birleşmesinden bütünü insanlığa faydalı olacak bir birleşmeden yanadır.

Batı medeniyetinin etkisinde kalan zihinlerin dinî, ahlâkî ve manevî değerlerden uzaklaştığını ve bu medeniyetten etkilenen kalplerin bozulup temiz kalmadığını *Batı Kültürü* adlı şiirinde ele alan İkbâl, Doğu toplumunu da bu konuda bilinçlendirmiştir:

Batı medeniyetinin hem kalbi hem de vizyonu bozuktur.

Çünkü bu medeniyetin ruhunda artık iffet kalmamıştır.

Ruhu temiz kalmadığında onun,

Ne temiz kalp ne yüksek seciye ne de saf tutkular kalır.⁴

Muhammed İkbâl bu şiirinde, Batı medeniyetine eleştirilerde bulunmuştur. Bu medeniyetin ruhunun temiz kalmadığını belirterek, insanı manevi değerlerden ve güzel ahlâktan yoksun bıraktığını dile getirmiştir. İnsanoğlunun ruh temizliğini yitirdiğinde kalbi, vicdanı da saf kalmaz. Aynı şekilde ne fikir yüceliği taşıyabilir ne de ince düşünceye sahip olabilir.⁵ İnsan bu değerlerden yoksun olursa, güzel ahlâkın, yüksek anlayışın ve manevi lezzetlerin tadını alamaz. İkbâl, bu şiirinde Batı medeniyetinin karakterinin saf olmadığını dile getirirken, manevi değerlerden de yoksun olduğunu vurgulamaktadır.

Zamanın gerektirdiği şekilde teknoloji ve gelişimlere ayak uydurmanın zorunlu olduğunu söyleyen İkbâl, Batı medeniyetinin bu gelişime ayak uydurabildiği için ilerlediğini, Müslümanların ise bu durum karşısında geri kaldığını belirtmektedir. Ancak Batı'nın sadece materyalist açıdan geliştiğini,

³ Yusuf Selim Çiştî, *Zarb-i Kalim*, (Allama İkbâl) Meaşerh, (Nai Dehli: İtikat Publishing House, 1991), 216.

⁴ İkbâl, *Zarb-i Kalim*, (Aligarh: Educational Book House, 1975), 71.

⁵ Havacah Hamid Yezdani, *Şerh-i Zarb-i Kalim*, (Lahor: Seng-i mil Publications, 2005), 69.

manevi duygulardan yoksun olduğunu dile getirdiği *Çağdaş Kültür* adlı şiirinde görülmektedir:

*Batı kültürünün şarabı muazzam yakıcıdır,
Müslüman'ın saf vücudu birden alevleniverdi.
Geçici ışık vererek zerreyi ateş böceği yaptı,
Hele bir bak bu güneşin gösterişli cilvesine.
Yeni bir tarz kazandı gençlerin anlayışı,
Bu şıklık, bu uyanış, bu özgürlük, bu cesurluk!
Düşüncelerde, önlemlerde öyle değişiklikler oldu ki,
Bahçeden goncaların yürek parçalaması oyun sanıldı!
Bu taze kanatlılar yuvalarını kaybettiler zira
Kurnaz büyücü, gönül çalan manzaralar gösterdi.
Rekabet, bencillik, ihtiras, tamah gibi
Yeni hayat beraberinde türlü lezzetler getirdi
Bu yeni meşaleyle İslâm toplumu parlayıverdi
Ama benim sağlam idrakim pervanelere diyor ki,
Ey pervane, sen bu ısyı mahfil meşalesinden aldın
Yüreğinde istek varsa, benim gibi kendi ateşinde yan.⁶*

Hint Alt Kıtası Müslümanlarının çağdaş dönemdeki İslâmî düşüncesi, İslâm'ın hakiki öğretilerinden uzaklaşarak, kadercilik inancına yönelmiştir. Bu durum İslâm felsefesinde yapılması gerekenin yapıldıktan sonra yaratıcıya dua edilmesi öğretisine ters düşmektedir. Çünkü tevekkülün gerçek anlamı insanoğlunun üstüne düşeni yaptıktan sonra gerisini Allah'tan niyaz etmesidir. Bu düşünce aynı zamanda kulun irade gücünü ortadan kaldırıp, sorumsuzluğa ve tembelleğe sevk ettiğiinden, dünyanın çalışma düzenini bozmaktadır. İkbâl bu anlayışı benimseyen Müslüman toplumu eleştirerek, her şeyi Allah'tan umduklarını ve hiçbir gayret göstermediklerini belirtmiş, körü körüne geleneklerine bağlı kaldıklarından dolayı bireysel ve toplumsal açıdan ilerleyemediklerini bu şiirinde aktarmıştır.

Yine Muhammed İkbâl, *Kurtuba Camii* adlı şiirinde Müslümanların eskiden olduğu gibi yeniden dünyanın her yerinde ihtişamlı bir yükselişe muktedir olduklarını dile getirmektedir:

*İslâm milleti hiçbir zaman yok olmayacaktır,
Çünkü ezanlarında Musa ile İbrahim'in sırrı tecelli etmektedir.
Onun vatani sınırsız, bütün dünya onun, ufku gediksizdir,
Denizin dalgaları Dicle, Nil ve Dinyeper nehirleridir.*

⁶ İkbâl, *Hareket Zili*, çev. Celal Soydan, (Ankara: Hece Yayınları, 2013), 265.

*Ne hayret vericiydi o Müslümanların devri;
Medeniyetleri inanılması güç bir efsane gibiydi.*

(...)

Kendisinde devrim olmayan hayat ölüm demektir.

Milletlerin hayatı devrim çırpınışlarını gerektirir.⁷

Muhammed İkbâl bu şiirinde İslâm'ın dünya üzerinden silinmeyeceğini ve her ülkenin onun vatanı olduğunu dile getirir. Avrupa'nın karanlık içinde olduğu bir dönemde Müslümanların meydana getirdiği medeniyetin ilim ve fen bakımından benzersiz olduğunu vurgulamıştır. Gelişmenin inkılapla mümkün olduğunu söyleyen İkbâl, inkılapsız kalmış bir ulusun bir ölüden farkının olmadığını, ulusların ruhunun hayatta kalmasının ve müreffeh bir hayat sürmesinin buna bağlı olduğunu belirtmiştir.

Yüzyıllar boyunca bilim ve akıl bakımından son derece ileri bir noktada yer alan Müslüman toplumu, son yüzyıllarda bu inancı yitirerek bilim ve aklı rafa kaldırmış, bu da bu toplumların geri kalmasına sebep olmuştur. İkbâl, klasik kelimeler, felsefe ve tasavvuftaki bazı görüşlerin Kur'an'a uymadığını dile getirmiş, modern düşünce ve tecrübelerden istifade edemeyen İslâm toplumlarına yeni gelişmeler ve gereksinimlere göre Kur'an'ı ve sünneti yeni baştan anlamaya davet etmiştir. İslâm'da hareket ilkesini benimsemesinin yanında insanın ruhani özgürlüğe kavuşması ve manevî ve ahlâkî temele dayalı bir toplum oluşturulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.⁸ İkbâl, Hint toplumunun Batı'nın ateşine göre şekillendiğini, hâlbuki İslâm'ın özünde bu ilim ve fennin mevcut olduğunu, Batı'nın bu denli gelişimine Müslüman toplumun temel oluşturduğunu ve yeniden kendi özüne dönüp mirasına sahip çıkmakla bir gelişimin mümkün olabileceğini vurgular. Batı git gide madde ve dünyevi değerlere bağlı kalarak, kuru bir milliyetçilik politikası izlemektedir. İkbâl izledikleri bu politikanın bir gün yok olup gideceğini Avrupa'da yaşadığı dönemde idrak ederek, bu durum karşısında Müslüman toplumları da Batı'yı taklit etme ve onların kölesi haline gelmeme konusunda uyarmayı bir görev edinmiştir.

İkbâl'e göre kölelik ve taklit, benliği yok eden unsurların başında gelir. İkbâl, batı kültür ve medeniyetini şiddetle eleştirir. O, Müslümanların Avrupalılar gibi bilim ve sanatta ilerleme kaydetmelerini, ancak bunu yaparken taklitten kaçınmalarını ve benliklerini kaybetmemelerini arzular. İkbâl, İslâm eğitim ve öğretimine girmiş olan İslâm'a aykırı tasavvuf düşüncesini ve hayattan kaçışı, İslâmî saymayıp, Müslümanlara bunlardan uzak durmalarını öğütler. Ancak bunun yanı sıra İslâm'ın ilke ve ululuğuna

⁷ Ahmet Kızılkaya, *Cebrail'in Kanadı*, (İstanbul: Hünkar Ofset, 2000), 130, 131-136.

⁸ Mehmet Aydın, "İkbâl, Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25.05.2020).

uygun tasavvuf düşüncesini benimser.⁹

Muhammed İkbal, Müslümanlara sömürgecilikten kurtulmanın yolunun sistemli olarak çalışmaktan geçtiği fikrini sunarak, Batı'yı körü körüne taklit etmemeleri hususunda öğütler vermiştir. İkbal'e göre Müslümanların gerilemesine sebep olan ve düşüncede ıslah edilmesi veya değiştirilmesi gereken unsurlar; kader düşüncesi, benliğin tahribi, tevhide şirk bulaşması, tasallutçu saltanat (krallık) nizamı ve Batının körü körüne taklididir.¹⁰

*Kalbi kölelik öldürür,
Ve kölelikle ruhu cesede yük olur.
Kölelik gençleri zayıf yaşlılara çevirir.
Aslanın dişlerini de söktürür.
Kölelikle dağılır ümmetin birliği fert fert.
Ve orada burada birbirlerine düşerler.¹¹*

Batının kuvvetinin ilim ve fende olduğunu vurgulayan İkbal, dış görünüşün, kullanılan alfabenin farklı olmasının bir önem arz etmediğini, asıl hünerin nitelikli, bilgili ve hikmetli olmaktan geçtiğini söylemektedir:

*Garbın kuvveti ne çeng ne rebabdandır,
Perdesiz kızların raksından değildir.
Lale yüzlü sihirbazların büyüünden değildir,
Çıplak bacaklar ve kesilmiş saçtan değildir.
Onun muhkem olması dinsizlikten değildir;
Onun parlaklığı Latin harflerinden değildir.
Avrupalıların kuvveti ilim ve fendendir;
İşte bu ateşten onların ışıkları parlıyor.
Hikmet elbiselerin kesilmesinden ileri gelmez;
Sarık, ilim ve hünere mâni değildir.
Ey şuh ve cür'etli genç! İlim ve fen için,
Kafa lazımdır, Avrupa elbisesi değil.¹²*

Aynı zamanda Muhammed İkbal, İngiliz sömürgeciliğinden kurtulmanın bir diğer yolunun da Alt Kıta'da yaşayan Müslüman ve Hinduların birlik

⁹ Selma Benli, "İkbal: Kişiliği, Felsefesi ve Eserleri Hakkında Düşünceler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (1987), 21.

¹⁰ Sekban Halifat, "İkbal'in İhya Projesinin Analizi", *Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997), 166.

¹¹ Ahmed Muavvaz, *el-Allame Muhammed İkbal*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye li'l-Kitab, 1980), 404, akt. Sekban Halifat, "İkbal'in İhya Projesinin Analizi", *Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997), 160.

¹² Beşir Ayvazoğlu, "Mehmet Akif ve Muhammed İkbal", *Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997), 50-51.

içerisinde hareket etmelerinden geçtiğini söylemektedir:

*Gel, ayrılık perdesini bir kez daha kaldıralım,
Dağulanları birleştirelim, ikiliği yok edelim.
Gönül ülkesi çok zamandır viran haldedir,
Haydi, bu ülkede yeni bir mabet inşa edelim.
Dünyanın tüm mabetlerinden yüksek olsun bizimki,
Kubbesini gökyüzüyle birleştirelim.
Her sabah tatlı tatlı ilahiler okunsun,
Bütün tapanlara sevgi şarabı içirelim.
Enerji de huzur da din ilahilerindedir,
Ülke halkının kurtuluşu sevgidedir.¹³*

Muhammed İkbâl, Hindularla Müslümanlar arasındaki ayrılığın bitmesini arzular ve onları gönül bağladıkları Hindistan'ı İngiliz sömürgeciliğinden birlikte kurtarmaya davet eder. Hindistan'a bir bütün olarak bakan İkbâl, din ve ırk ayrımı yapmaksızın sevgi ve birlik içerisinde yaşamının önemini dile getirir. Ülkenin kurtuluşunun da birlik ve beraberlik içerisinde sevgiyle mümkün olabileceğini vurgulamıştır.

İngiltere, tarih boyunca farklı ülke ve kıtaları kolonisi haline getirmiştir. Bunların arasında Kuzey Amerika, Avusturalya, Hint Alt Kıtası ve Güney Afrika gibi birçok ülke ve kıta yer almıştır. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İngilizlerin elinde sadece bugünkü Britanya kalmıştır. Bu devletler bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen, İngiltere'nin bırakmış olduğu kültür ve medeniyeti günümüzde dahi bariz bir şekilde hissetmektedirler.

İngilizler, East India Company (Doğu Hindistan Şirketi) aracılığıyla 1601 yılında Doğu Hint Adalarında, 1612 yılında ise Hint Alt Kıtasında ticarete başladılar.¹⁴ 18. yüzyıla gelindiğinde East India Company, ticaret hacmini geliştirmiş ve İngiliz hükümetinin temsilcisi imtiyazını almıştır. Ticaret amacıyla Alt Kıtaya gelen şirket, zaman geçtikçe aldığı imtiyazlarla güçlenerek, 1850'li yıllarda dünyanın en büyük ticaret şirketlerinden biri olmasının yanında, Alt Kıtada yönetimi ele geçirerek, bir devlet gibi hareket etmiştir. Bu süreçle Alt Kıtadaki Müslümanlar siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan bir çöküş içerisine girmişlerdir. Azınlıkta kalan Müslümanların kendilerine olan güvenleri azalmış, ilim ve sanat faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Bu süreçte şirketin halka yüklediği ağır vergilerle ekonomik açıdan sıkıntıya düşen halk, 1857 yılında İngilizlere karşı Bağımsızlık Mücadelesi

¹³ İkbâl, *Hareket Zili*, 97.

¹⁴ Azmi Özcan, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30.08.2020).

başlatmışlardır. Ancak bu mücadele başarısız olunmuş ve İngilizler hâkimiyetlerini ilan ederek Hint Alt Kıtasını resmen kolonisi haline getirmiştir.

İkbal de Suriye ve Filistin adlı şiirinde İngilizlerin ülkeye ticaret bahanesiyle geldiklerini, oysa asıl amaçlarının bölgeyi kolonisi haline getirmek olduğunu vurgulamaktadır:

İngiliz İmparatorluğunun maksadı başkadır,

Narenciye, bal ve hurma hikâyesinin aslı başkadır.¹⁵

Aslında İngilizlerin, Filistin'e Yahudileri yerleştirmesinin maksadı narenciye, bal ve hurma ticareti değildir. İngilizlerin asıl amacı Arapların arasına tefrika sokarak, huzurlarını kaçırmak ve eğer fırsat bulurlarsa da Filistin'i merkezi haline getirip, etraftaki Müslüman ülkelere saldırılar düzenlemektir.

İkbal, İngilizlerin Hindistan Alt Kıtasında hüküm sürdükleri ve kültürel, toplumsal ve politik açıdan Alt Kıtayı esiri haline getirdikleri bir dönemde yaşamıştır.

Ey benim onuruna düşkün dervişliğim hüküm senindir,

İngiliz kaftanı mı yoksa parçalanmış elbiseler mi?¹⁶

Brahman, vatan haini olarak tanımlar onu,

İngiliz'in gözündeysen Müslüman dilencidir.¹⁷

Yukarıdaki şiirlerde Muhammed İkbal, İngilizlere bağımlı olarak yaşayan Hint Alt Kıtası Müslümanlarına, efendi-köle ilişkisiyle elde edilen şan-şöhret ve hediyelerden sade ama özgür bir hayat sürmelerinin onlar adına daha onurlu olacağını dile getirmiştir. İngilizler bu hediyeler vasıtasıyla bazı sınır bölgesindeki liderleri yanlarına çekerek, fitneye sebep olmuşlardır.¹⁸ İngilizler Hindulardan oluşan yerli askerleri Müslüman bölgelerde görevlendirmiş, Müslüman askerleri ise Hindu bölgelerine yerleştirerek fitneye sebep olmuş ve aynı zamanda iktidarlarını da güçlendirmişlerdir. İkbal, Alt Kıtada yaşayan Müslümanların, Brahmanlar tarafından vatan haini, İngilizler tarafından ise dilenci olarak görüldüklerini dile getirmiştir.

Hindistan'ın ay yüzlülerinin sihri bozulmak üzere,

Güzellerin bakışları şimdi coşku haberi verir.¹⁹

İkbal bu şiirinde, Hint Alt Kıtasında parlak alınılı güzeller olarak bilinen

¹⁵ İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, (Lahor: İlm-u İrfan Publishers, 2002), 619.

¹⁶ İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, 626.

¹⁷ Muhammed İkbal, *Musa Vuruşu ve Hicaz Armağanı*, çev. Celal Soydan, (Ankara: Hece Yayınları, 2013), 37.

¹⁸ Gulam Resul, Mehar, *Matalib-i Zarb-i Kalim*, (Delhi: Matbaa Hâce Press, ts.), 278.

¹⁹ İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, 189.

İngilizlerin büyüünün artık bozulup devrinin sona ermek üzere olduğunu dile getirir. Yani Hindistan kültür ve geleneklerini benimseyen Müslümanlar artık İngilizlerden bıkmışlardır. Yeniden İslâm'ın güneşi doğmakta ve insanlar İslâm ahlâk ve değerlerine yönelmişlerdir. Hint Alt Kıtasında Peygamber Efendimizin öğretileri ve nasihatlarına yönelik giderek artmıştır. Batının tesis ettiği kültür ve medeniyet, Müslümanların coşkusunu söndürmüştür. Müslümanlar ise bir çıkış yolu aramış ve kurtuluşu İslâm kültürüne bağlılıklarını arttırmada bulmuşlardır.

Tüm Hindistan'ı tek bir vatan olarak gören Muhammed İkbal, milli hislerini öne çıkardığı şiirler de kaleme almıştır. *Hindistan Marşı* şiirini kaleme aldığı dönemde Hint Alt Kıtasının coğrafi olarak bir bütün olduğuna inanmaktadır:

*Tüm cihandan güzeldir Hindistan bizim,
O gül bahçesi bizimdir, biz de onun bülbülleri.
Gurbette dahi kalbimiz vatanımızdadır,
Gönümüz her neredeyse biz de oradayız inanın.
O dağ her şeyden yüksek, gökyüzünün komşusudur,
O bizim muhafızımız, o bizim koruyucumuzdur.
Onun kucağında oynar binlerce nehir,
Onlarla bahçemizi cennet bile kıskanır.
Hatırlar mısın o günleri, ey Ganj nehrinin suları,
Kervanımız senin kıyılarında gecelemişti.
Din birbirimize düşmanlık yapmayı öğretmez,
Bizler Hintliyiz, vatanımızdır Hindistan bizim.
Yunan, Mısır, Roma hepsi de silinip gitti cihandan,
Sadece baki kalan adımız ve şanımız bizim.
Bir gizemi olmalı ki varlığımız hala silinmedi,
Akıp giden zaman asırlardır düşmanımız bizim.
İkbal! Hiç sırdasın yoktur bu dünyada,
Kim nerden bilsin gizli derdimizi bizim?²⁰*

Vatansever bir ruh taşıyan bu şiir Hindistan'daki Müslümanlar ve Hindular tarafından benimsenmiştir. Ancak İkbal, Hindular ile Müslümanlar arasında yaşanan acı tecrübelerden sonra ayrı bir Müslüman devleti kurulması fikrini taşımıştır.

Muhammed İkbal'in bu şiiri 10 Ağustos 1904 yılında *Zamanah* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu şiiri kaleme alırken farklı duygular içinde

²⁰ İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, 83.

olmasına rağmen, daha sonraları Hinduların ikiyüzlülüğü, Müslümanlara yaptıkları zulümleri ve İslâm düşmanlıklarını takiben yeni bir müstakil Müslüman devletinin kurulması fikrine binaen, Pakistan Devletinin kuruluş aşamasındaki sancaktarlığını da üstlenmiştir. Bu konuda Tanrılarına bağlı Hindular için, şu atasözünü söylenir: Ağızlarında ram ram, kucaklarında hançer.²¹

Bu atasözünü Hinduların hoşgörü ve sevgiyle yanaştıkları oysa asıl amaçlarının arkadan hançerlemek olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Muhammed İkbal, *Şikâyet* adlı şiirinde Müslümanların eskiden olduğu gibi aralarındaki muhabbeti arttırmaları ve köşeye çekildikleri yerlerden çıkmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Tükenen muhabbeti tekrardan bollaştır,

*Hindistan'ın uykuya dalmışlarını yeniden Müslümanlaştır.*²²

Muhammed İkbal *Ümit Işığı* adlı şiirinde de Müslümanları öz benliklerine kavuşturmadan Hindistan'ı terk etmeyeceğini, onları aydınlığa kavuşturmak için mücadele edeceğini dile getirir:

Doğunun her bir zerresi cihanı aydınlatmadıkça,

Asla terk etmeyeceğim Hindistan'ın karanlık fezasını.

(...)

Bu topraklarla ay ve yıldızların gözleri parlamakta,

*O vatan toprağının her bir zerresi inci tanesidir.*²³

Muhammed İkbal, bu şiirinde Hindistan topraklarında yaşayan her bir âlimi, evliyayı ve filozofu inci tanesine benzetmektedir. Onların aslında ay ve yıldız gibi parlamakta olduklarını dile getirmektedir.

SONUÇ

Muhammed İkbal, eserlerinde dünyanın farklı milletlerini ve ülkelerini konu edinmiştir. Makalemizde İkbal'in Batı bağlamında İngiltere hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. İkbal'in ele aldığı konular sadece tarihe ışık tutmakla kalmamış, İkbal'in felsefesini de yansıtmıştır. Onun gibi büyük bir şahsiyet için bir milletin veya ülkenin tek başına bir anlamı yoktur. Ancak yaşadığı dönemde İkbal'in hayat anlayışına uygun hareket edip, onun nazarında özel bir yere sahip olmuş milletler şiirlerinde yer bulmuşlardır. Şiirlerinde buldukları konumu daha iyiye götürmeye çalışan insanları ve milletleri konu edinmiştir. Şair, şiirlerinde kendi dünya görüşünde olmayan ancak insanoğluna bir şekilde faydası dokunan şahsiyetlerden ve milletlerden övgüyle bahsetmiştir. Muhammed İkbal şiirlerinde, İngilizlerin sadece maddi unsurlulara yöneldiğini,

²¹ Yezdani, *Şerh-i Bang-i Dera*, (Lahor: Seng-i mil Publications, 2006), 132.

²² İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, 169.

²³ İkbal, *Kulliyat-i İkbal*, 571.

maneviyattan ise yoksun olduklarını dile getirmiştir. İkbal, İngilizlerin kendi vatan toprakları haricindeki bölgelerde bir sömürü kurmasını reddetmiş, Hint Alt Kıtasının koloni haline gelmesine karşı çıkmıştır. İngilizler iç siyasette özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlara önem vermişlerdir. Ancak kolonileri haline getirdikleri ülkelerde ise bu kavramlardan uzak bir politika izlemişlerdir. Kolonileri haline getirdikleri ülkelerin doğal zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. İkbal, Doğu uluslarının Batının hegemonyası altına girmemeleri, onların kültürünü örnek almamaları için büyük bir mücadele sergilemiştir. Her ne kadar Muhammed İkbal, Batının maneviyattan yoksun olduğunu dile getirirse de teknoloji açısından gelişmiş olduklarını ve bu gelişime ayak uyduramamış diğer ulusların bu açıdan onları takip etmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.

Muhammed İkbal, milli hislerini öne çıkardığı şiirler de kaleme almıştır. Başlangıçta tüm Hindistan'ı bir millet olarak gören İkbal, sonraları Hindular ile Müslümanlar arasında ortaya çıkan olaylardan sonra, ayrı müstakil bir Müslüman devletinin kurulması fikrinin de öncülerinden olmuştur. Yine Muhammed İkbal Müslümanların tembelliklerinden ve dinlerine karşı ilgisizliklerinden de veryansın etmiştir. Müslümanların tembelleşmemesini, özlere dönüp harekete geçmelerini nasihat eden şiirler de yazmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet. "İkbal, Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikbal-Muhammed> (Erişim 25.05.2020).
- Ayvazoğlu, Beşir. "Mehmet Akif ve Muhammed İkbal". *Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (1997), 43-56.
- Benli, Selma. "İkbal: Kişiliği, Felsefesi ve Eserleri Hakkında Düşünceler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (1987), 15-30.
- Çiştî, Yusuf Selim. *Zarb-i Kalim: (Allama İkbal) Meaşer*. Nai Dehli: İtikat Publishing House, 1991.
- Halifat, Sekban. "İkbal'in İhya Projesinin Analizi". *Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: İBB Yayınları, (1997), 154-196.
- Han, Şehzad. *Kelam-i İkbal (Urdu) me Akvam-u Milet*. Hayber Pahtunhva: Kurtuba University, 2016.
- İkbal, Muhammed. *Kulliyat-i İkbal*. Lahor: İlm-u İrfan Publishers, 2002.
- İkbal, Muhammed. *Bal-i Cibril*. Lahor: Tac Company Limited, 1935, çev. Ahmet Kızılkaya, *Cebra'il'in Kanadı*, İstanbul: Hünkar Ofset, 2000.
- İkbal, Muhammed. *Zarb-i Kalim*. Aligarh: Educational Book House, 1975.
- İkbal, Muhammed. *Hareket Zili*. çev. Celal Soydan, Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- İkbal, Muhammed. *Musa Vuruşu ve Hicaz Armağanı*. çev. Celal Soydan, Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Mehar, Gulam Resul. *Matalib-i Zarb-i Kalim*. Delhi: Matbaa Hâce Press, ts.
- Muavvaz, Ahmed. *el-Allame Muhammed İkbal*. Kahire: El-Heyet Misriyye li'l-Kitab, 1980.
- Özcan, Azmi. "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ingiliz-dogu-hindistan-sirketi> (Erişim 30.08.2020).
- Yezdani, Havacah Hamid. *Şerh-i Zarb-i Kalim*. Lahor: Seng-i mil Publications, 2005.
- Yezdani, Havacah Hamid. *Şerh-i Bang-i Dera*. Lahor: Seng-i mil Publications, 2006.